

8. Про Національну антикорупційну стратегію на 2011 – 2015 роки // Урядовий кур'єр. – 2011. – 27 жовт.
9. Стан корупції в Україні. Порівняльний аналіз загальнонаціональних досліджень: 2007, 2009, 2011 та 2015. – К. : Київ. міжн. ін-т соціології, 2015. – 68 с.
10. People and corruption: Europe and Asia 2016. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.transparency.org/whatwedo/publication/7493>.

Аргументировано значення антикоррупційної культури як основи системи протидії корупційним практикам в політиці. Корупційну культуру визначено елементом політико-правової культури. Акцентовано на основних характеристиках антикоррупційної культури. Вивчається проблема формування антикоррупційної культури в Україні.

The significance of anti-corruption culture as a basis for counteraction to corrupt practices in politics is argued. Corruption culture is defined as an element of political and legal culture. It focuses on the main characteristics of anti-corruption culture. The problem of formation of anti-corruption culture in Ukraine is studied.

Стаття надійшла до редколегії 23.10.2017

УДК 323.1

*Явір В. А., Інститут держави і права
ім. В. М. Корецького НАН України*

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ ЕТНОПОЛІТИЧНИХ ДЕЗІНТЕГРАЦІЙНО-ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

У статті представлено теоретико-методологічні засади вивчення етнополітичних дезінтеграційно-інтеграційних процесів. Зокрема за допомогою системного та порівняльного аналізу визначено місце та роль етнополітичної дезінтеграції та інтеграції серед етнополітичних явищ та процесів, виявлено та досліджено притаманні їм характеристики. Узагальнено вузьке розуміння дезінтеграції/інтеграції як певного етнополітичного процесу та широке методологічне – як критерію спрямування розвитку етнічних (етнополітичних) процесів.

Необхідність вивчення як етнополітичної дезінтеграції, так і етнополітичної інтеграції беззаперечно – Україна кілька років тому втратила контроль над частиною своїх територій (Автономною Республікою Крим та частинами Донецької і Луганської областей). Послугуючись науковим інструментарієм етнополітології, цей процес слід визначати як етнополітичну дезінтеграцію [1]. Водночас він характеризується невисоким рівнем розробки у вітчизняній науці. Прикладні аспекти етнополітичної дезінтеграції та інтеграції досліджені (С. Асланов, К. Вітман, В. Дівак, В. Євтух, В.Котигоренко, І.Кресіна, Г.Перепелиця) значно глибше, ніж теоретичні (Т. Далявська, О.Картунов, О. Маруховська).

У цьому дослідженні за допомогою системного та порівняльного аналізу спробуємо вивчити характеристики дезінтеграції та інтеграції як етнополітичних процесів та визначити їх місце серед інших етнополітичних явищ та процесів. Як етнополітична дезінтеграція, так і інтеграція належать до етнополітичних процесів, оскільки відповідають всім характеристикам та закономірностям їх розвитку. Окремі дослідники визначають їх, зокрема як етнічні або етнонаціональні процеси.

Вивчення словниково-довідкової літератури дало можливість зауважити такі особливості у визначенні терміну «етнічний процес». Історичний словник термінів та понять з Історії України визначає етнічні процеси як: 1) етнологічну субдисципліну; 2) істотну зміну в ході історичного розвитку окремих етнічних елементів, частин етносів та етносів в цілому, а також появу нових етнічних спільнот. При цьому зауважується їх об'єктивний характер – етнічні процеси відбуваються стихійно і багато в чому незалежно від свідомості й волі людей [2]. Оскільки процеси етнополітичної дезінтеграції та інтеграції визначаються як етнічні (етнополітичні) процеси, ця характеристика притаманна їм також. Безумовно, етнополітична дезінтеграція або інтеграція може бути результатом цілеспрямованої дії або політичної волі, однак без дії об'єктивних факторів, які сприяють цим процесам, вони суттєво ускладнюються або навіть унеможливаються.

Прикладом може бути етнополітична дезінтеграція Радянського Союзу, а також подальша етнополітична інтеграція Молдови та Румунії, яка базується на етнічній спорідненості румун і молдаван, тому продовжується незважаючи на опір і спроби лівих проросійських політичних сил загальмувати процес об'єднання. Нещодавно Конституційний суд Республіки Молдова схвалив законодавчу

ініціативу депутатів про зміну в Конституції назви офіційної мови з «молдавської» на «румунську». Раніше в 2013 році Конституційний суд сусідньої держави прийняв рішення про те, що державною мовою Молдови є румунська мова. Підставою для його прийняття став висновок про те, що текст Декларації про незалежність Молдови, в якому державною мовою визначена румунська мова [3], превалює над Конституцією, де фігурує молдавська. Це свідчить про зближення, поступову етнополітичну інтеграцію двох етносів, які уніоністськими політичними силами розглядаються як єдиний, розколотий історичними подіями, румунський етнос.

Що ж стосується безпосередньо етнічних процесів, то вперше цей термін було вжито в 20-х роках ХХ ст. дослідником М. Марром. Хоча вивчення окремих етнічних процесів розпочалося ще в ХІХ ст. При цьому головний акцент зміщувався в бік етнооб'єднувачих процесів асиміляції, які привертала увагу за рахунок поглинання невеликих етнічних груп розвиненими етносами під час контактів або потрапляння в їх середовище. Однак аналіз окремих етнічних процесів був фрагментарним, а об'єктивні чинники, які є вирішальними, зокрема у виникненні, розвитку та перебігу етнополітичних дезінтеграційно-інтеграційних процесів, недооцінювалися.

Енциклопедичний довідник, в свою чергу, визначає етнічні процеси як: 1) зміни різних компонентів етносу, передусім мови, окремих елементів духовної та матеріальної культури, самосвідомості, які відбуваються у ході історичного розвитку; 2) будь-які процеси, що мають стосунок до етнічності, або ж етнічно марковані [4, с.264]. Наголошується, що процес (з лат. *processus*) перекладається як «рух вперед», що означає еволюцію. Природа, сама суть етносів передбачає їх постійний розвиток, еволюцію та трансформацію. Найшвидше змінюються соціально-економічні і політичні параметри етносів (рівень розвитку держав, їх інтеграційних об'єднань), що згодом проявляється в етнокультурних, етносоціальних, етнодемографічних, лінгвістичних процесах.

Вищезгадане визначення етнічного процесу набагато ширше, ніж попереднє, оскільки зараховує до етнічних процесів не лише ті, що стосуються етносу, а й будь-які процеси, в яких фігурує етнічність. Воно ближче, на нашу думку, до поняття етнополітичного процесу, оскільки, по-перше, включає більше процесів, а по-друге, залишає ширше поле для взаємодії етнічності та політики. Саме така взаємодія є основою етнополітичного процесу. Хоча розширене визначення

не означає принципової відмінності для вивчення процесів етнополітичної інтеграції та дезінтеграції, оскільки не змінює суть самого феномена. Адже будь-які процеси, пов'язані з етнічністю або ж етнічно марковані, так чи інакше спричиняють зміни різних компонентів або всього етносу в цілому.

Тому перша частина визначення етнічного процесу міцніше вкорінилася в українській етнополітології. Зокрема О. Антонюк також визначає етнічні процеси як сутнісні зміни в різноманітних компонентах етнічних спільнот, зокрема в окремих елементах духовної і матеріальної культури, мові, соціальній структурі, самосвідомості тощо, які відбуваються в процесі історичного розвитку людства. Ці зміни зумовлюють принципові зрушення у бутті етносу як суб'єкта суспільно-політичних відносин і спричинюються багатьма факторами – історичними, соціально-економічними, політичними, соціально-структурними, духовно-культурними [5].

До історичних факторів дослідник зараховує такі явища, як хід історичних подій, під впливом яких формувалися взаємовідносини між етнічними групами; особливості їх історично-соціального становлення. Погодимось з тим, що етноси мають різну історію взаємодії між собою, особливо близькоспоріднені. Протягом історії одні етноси завойовували інші, змінювалася належність територій їх проживання до різних держав. Все це позначається на політичній поведінці етнічних спільнот у сучасному світі. Наявність міжетнічної ворожнечі або конфліктів в історії взаємодії етносів підвищує ризик їх рецидиву. Соціально-економічний фактор пов'язаний зі зміною суспільно-історичних формацій – від первісного ладу до глобалізованого світу. Він дозволяє розмежувати типи етноспільнот за основними стадіями їх історичного розвитку. Навіть у сучасному світі різні етноси перебувають на різному рівні розвитку. Адже поряд з націями-державами розвиваються корінні та племінні народи, які потребують особливих політико-правових механізмів захисту.

До політичних факторів етнічних процесів зараховують форму державного правління, політичний режим, тип державної етнополітики, тип етнонаціональних відносин. До взаємозв'язку між першими та дезінтеграційно-інтеграційними процесами ми ще повернемося в наших подальших наукових розвідках. Що ж стосується останніх факторів, то їх роль в етнополітичних процесах, зокрема етнополітичній дезінтеграції не така очевидна, однак визначальна.

Продемонструємо це на прикладі кількох типологій. Одразу зауважимо, що як етнонаціональна політика, так і етнонаціональні

відносини можуть бути розмежовані на чисті типи: демократичні та недемократичні, з виокремленням великої кількості проміжних варіантів. Втім, це не заважає типологізувати їх за іншими критеріями. Зокрема Д. Ротшильд виокремлює три основні моделі етнополітики: вертикально-ієрархічну, модель паралельної етнічної сегментації та модель перехресної сітки [6, р.118]. Подивимося, як та чи інша модель етнополітики позначається (сприяє або притлумлює) на дезінтеграційно-інтеграційних процесах. Вертикально-ієрархічна модель етнополітики означає, що в державі домінує одна етнічна група, представники якої займають вищі щаблі в політиці, економіці, культурній та соціальній сфері. Інші етноси займають підлеглі позиції або їх представники змушені асимілюватися. Така етнополітика застосовувалася в Радянському Союзі, де росіяни були привілейованим етносом, а інші – підлеглими. Цей тип етнополітики стає сприятливим фактором для етнополітичної дезінтеграції, несприятливим – для інтеграції. Оскільки інші етноспільноти не влаштовує нерівноправне становище, вони намагатимуться відокремитися і створити власну державу, де зможуть домінувати. Що, зрештою, і сталося у колишніх СФРЮ та СРСР, розпад яких демонструє, як вертикально-ієрархічна модель етнополітики призводить до етнополітичної дезінтеграції. Вертикально-ієрархічна модель етнополітики притаманна авторитарним, перехідним режимам.

Наступна модель етнополітики – паралельної етнічної сегментації найчастіше представлена в федераціях (Російській Федерації, Великій Британії), де кожна етнічна спільнота стратифікована, має власну політичну еліту, яка представляє її інтереси. Ця модель теж вразлива до дезінтеграційних тенденцій, адже в таких державах слабко виражена національна консолідація політичної нації, часто виникають суперечності щодо бачення спільного майбутнього, що засвідчив референдум про вихід Шотландії зі складу Великої Британії. Ця модель також продукує відцентрові тенденції. Етнополітика, яка базується на третій моделі – перехресної сітки передбачає переплетення етнічних та економічних, політичних елементів. Вона дозволяє уникнути етнічної сегрегації, міжетнічної напруги, адже соціальні класи представлені всіма етнічними групами держави. Позиція індивіда суспільстві такої держави залежить не від етнічної належності, а від рівня освіти, соціально-економічного становища (США, країни ЄС). Ця модель етнополітики характерна для демократичних держав сучасного світу, вона вважається найбільш оптимальною з точки зору збалансування етнічних інтересів в поліетнічному суспільстві

і найменш вразливою до дезінтеграційних тенденцій. У етнічної групи немає приводів для політизації етнічності та висунення якихось територіальних вимог.

Серед політичних факторів етнічних процесів, в тому числі дезінтеграційно-інтеграційних, з типом етнонаціональної політики напряму пов'язаний тип етнонаціональних відносин. С. Асланов вважає, що розуміння етнонаціональної політики кожної країни неможливе без виявлення типу етнонаціональних відносин, які практикуються нею. Якщо еліта титульного етносу намагається використати державу як інструмент досягнення власних цілей, в тому числі етнокультурних, то таке позиціонування владних еліт підриває довіру у ставленні до держави інших етноспільнот, тому вони починають самостійно шукати шляхи задоволення своїх інтересів [7, с.258]. Зокрема шляхом висунення етнотериторіальних вимог автономізації або сепаратизації регіону, населеному національною меншиною.

Демократичний тип етнонаціональних відносин має назву етнічного плюралізму – сприяння розвитку нації та всіх етносів, які населяють державу. Він передбачає максимальне урахування інтересів всіх етноспільнот, процедурні або інституційні механізми узгодження їх між собою. В. Котигоренко таким чином характеризує цей тип – в державах з демократичним, рівноправним типом етнонаціональних відносин держава опікується розширенням можливостей національних меншин у користуванні та навчанні рідними мовами, підтримкою національних культурних традицій і забезпеченням умов сповідування релігій, підготовкою національних культурно-освітніх кадрів, організацією національних навчальних закладів, сприянням випускові літератури, радіо- і телепрограм національними мовами [8, с.49]. Це вказує на те, що демократичний тип етнонаціональних відносин не є фактором виникнення відцентрових дезінтеграційних тенденцій, натомість сприяє етнополітичній інтеграції – етнокультурній консолідації, формуванню політичної нації.

На відміну від недемократичних типів етнонаціональних відносин: 1) патерналістського, який культивує відносини панування та підкорення (домінування одного етносу і утиск прав інших етнічних груп) та 2) деетнізації відмінностей – недемократичне ставлення до інших етнічних груп, що межує з порушенням прав людини і зводиться до насильницького зменшення чисельності етносуб'єктів (колонізаторська політика, етноцид) [9, с.77]. Домінування того чи іншого типу етнонаціональних відносин у поліетнічній державі фор-

мується, оскільки її влада переконує громадян прийняти відповідний тип етнополітичних відносин як обов'язковий шляхом насильства або визнання. Безумовно, в державах з недемократичними типами етнонаціональних відносин дискриміновані етноси намагатимуться захищати своє права, насамперед вимагаючи відокремлення від держави, яка їх порушує.

Важливе місце серед факторів, що впливають на етнічні процеси, належить соціально-структурним чинникам: ролі етнічного фактору у соціальній мобільності; взаємозв'язку соціальної та етнічної стратифікації. До культурних факторів належать культурні, мовні, процеси, розвиток інформаційної сфери, участь держави у глобалізованому світі (витіснення традиційних елементів культури уніфікованими).

Етнічні процеси мають кілька поширених систем класифікації. За глибиною та вектором змін вони поділяються на етноеволюційні та етнотрансформаційні. Ці два підходи утвердилися у західній етнополітології в 60-70-х роках ХХ ст. Перший аналізував етнічні процеси як кардинальні зміни, що завершуються зміною етнічної самоідентифікації; другий – лише як постійні еволюційні зміни. Етноеволюційний процес розглядається як синтез багаторівневої взаємодії різних чинників (історико-політичних, соціально-економічних, природно-географічних, екологічних та ін.), які зумовлюють зміну деяких параметрів усього етносу (або окремих його частин). О. Антонюк зауважує, що ці зміни не зачіпають самого етнічного існування етносу, не спричиняють руйнування в цілому етнічної системи [5]. Етнічна система визначається як вся сукупність етнічних спільнот, що проживають в межах однієї держави і взаємодіють між собою як складний комплекс [10]. Тоді як етнотрансформаційні процеси навпаки, призводять до зміни етнічної належності тих чи інших груп людей, до зникнення одних і виникнення інших етносів. Вони відбуваються здебільшого внаслідок взаємодії етнічних спільнот або їх частин, що знаходить відображення у зміні основної ознаки всього етносу або його частини – етнічної самосвідомості. Етнотрансформаційні процеси відбуваються значно повільніше, ніж етноеволюційні, але їх наслідки більш разючі.

Ця сукупність характеристик дає нам підстави визначити процеси етнополітичної інтеграції та дезінтеграції скоріше як етнотрансформаційні, оскільки вони зачіпають етноси, а не лише їх компоненти, призводять до зміни етнічної належності цілих етноспільнот та супроводжуються переглядом кордонів держав, в яких проживають

ці етноси. Так, наприклад, анексія Автономної Республіки Крим як дезінтеграційний процес призвела до зміни фактичної громадянської, а отже і національної, належності етнospільнот, що населяють півострів. Водночас це не заважає етнополітичній дезінтеграції, як і етнополітичній інтеграції містити ознаки етнoволюційного процесу – спричиняти зміни в деяких компонентах або параметрах етносу (мова, культура, свідомість, етнокультурне середовище). Більше того, етнополітична дезінтеграція або інтеграція може бути в довгостроковій перспективі етнотрансформаційним процесом, а в короткостроковій – етнoволюційним. Перебіг етнополітичної дезінтеграції або ж інтеграції на початковій стадії характеризується більше еволюційними змінами, ніж трансформаційними.

В етнополітиці доцентрові та відцентрові тенденції змінюють одна одну. Це знайшло відображення у класифікації етнополітичних процесів на етнооб'єднувальні та етнороз'єднувальні. Критерій об'єднання/розмежування як основа типології етнополітичних процесів має колосальне значення для нашого дослідження. Його застосування для загальної класифікації етнополітичних процесів, дуже розповсюдженої у вітчизняній та зарубіжній етнополітології, означає, що будь-який етнополітичний процес можна визначити як об'єднувальний (інтеграційний) або ж роз'єднувальний (дезінтеграційний). Що не виключає появи змішаних типів – інтеграційно-дезінтеграційних процесів залежно від контексту, змісту та спрямованості. Так само як в обох типологічних групах і етнооб'єднувальній, і етнороз'єднувальній розвиток може бути як етнoволюційним, так і етнотрансформаційним, а також змішаним – еволюційно-трансформаційним.

Сучасний глобалізований світ характеризується величезною строкатістю, заплутаністю, багаторівневістю і суперечливістю етнічних процесів, які складно виокремити з контексту та класифікувати. Спричинено це тим, що земну кулю населяє величезна кількість етносів, які перебувають на різному етапі етногенезу. Це й малочислені племена, племінні етноси, етноси, а також етноси, які в процесі етногенезу сформували власні держави (нації). На етногенез нашаровуються особливості соціально-економічного, політичного розвитку, взаємодія з іншими етносами в межах держав, геополітичне розташування і навіть екологічний фактор. Специфіку, своєрідність етнополітичних процесів обумовлює ціла сукупність факторів, які будуть проаналізовані в наступних дослідженнях.

Таким чином етнополітична дезінтеграція, як і етнополітична інтеграція належать до етнічних (етнополітичних процесів), оскільки фактори їх виникнення, особливості перебігу та зміст відповідають найпоширенішим визначенням та характеристикам етнічного (етнополітичного) процесу. Серед них: основні причини та об'єктивний характер дезінтеграційно-інтеграційних процесів, їх етнотрансформаційний та етноеволюційний вплив на етнос. Водночас, в ході аналізу та позиціонування етнополітичної дезінтеграції та інтеграції було виявлено, що вони є складовими критерію «об'єднання/розмежування» класифікації етнічних процесів загалом, адже кожен етнічний процес може мати як доцентрове, так і відцентрове спрямування. Це дало змогу узагальнити вузьке розуміння дезінтеграції/інтеграції як певного етнополітичного процесу та широке методологічне – як критерію спрямування розвитку етнічних процесів.

Бібліографічний список:

1. Дезинтеграция [Електронний ресурс] // Энциклопедический словарь, Малый академический словарь. – Режим доступу: dic.academic.ru.
2. Етнічні процеси [Електронний ресурс] // Историчний словник термінів та понять з Історії України. – Режим доступу: <http://histua.com/slovník/e/etnichni-procesi>.
3. Декларация о независимости Республики Молдова [Електронний ресурс] // Президентура Республики Молдова. – Режим доступу: <http://www.presedinte.md/rus/declaration>.
4. Євтух В. Етнічність: енциклопедичний довідник / В. Євтух ; Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова, Центр етноглобалістики. – К. : Фенікс, 2012. – 396 с.
5. Антонюк О. Етнічні процеси [Електронний ресурс] // Політологічний словник. – Режим доступу: <http://subject.com.ua/political/dict/504.html>.
6. Rothschild J. Ethnopolitics: A Conceptual Framework / J. Rothschild. – New York : Columbia University Press, 1981. – 290 p.
7. Асланов С. Теоретико-методологічні засади державної етнонаціональної політики в Україні та деяких зарубіжних країнах: окремі політико-правові аспекти С. Асланов // Політологічний вісник. – 2008. – № 35. – С. 256-263.
8. Котигоренко В. О. Становлення державного етнополітичного менеджменту в Україні / В. О. Котигоренко // Політичний менеджмент. – 2004. – № 6. – С. 48–63.
9. Кіссе А. Етнічний конфлікт: теорія і практика управління. Політологічний аналіз : моногр. / А. Кіссе. – К. : Логос, 2006. – 380 с.
10. Этническая система [Електронний ресурс] // Политический словарь. – Режим доступу: http://www.slovarnik.ru/html_tsot/6/6tni4eska8-sistema.html

В статье представлены теоретико-методологические основы изучения этнополитических дезинтеграционно-интеграционных процессов. В частности с помощью системного и сравнительного анализа определены место и роль этнополитической дезинтеграции и интеграции среди этнополитических явлений и процессов, выявлены и исследованы присущие им характеристики. Обобщено узкое понимание дезинтеграции / интеграции как определенного этнополитического процесса и широкое методологическое – в качестве критерия направления развития этнических (этнополитических) процессов.

The article presents theoretical and methodological bases for studying ethnopolitical disintegration and integration processes. In particular, with the help of system and comparative analysis, the place and role of ethnopolitical disintegration and integration among ethnopolitical phenomena and processes are determined, and their inherent characteristics are discovered and studied. A narrow understanding of disintegration / integration as a specific ethnopolitical process and broad methodological – as a criterion for the development of ethnic (ethnopolitical) processes have been generalized.

Стаття надійшла до редколегії 18.09.2017

УДК 342.72:340.12(73)

Корнієнко Г. П., НУ «ОЮА»

ПРОБЛЕМА ПРАВ ЛЮДИНИ В ФІЛОСОФІЇ ПРАВА США

У статті досліджено погляди на природу прав людини в американській філософії права. Представлено аналіз ідей Дж. Ролза, Р. Дворкіна та Р. Нозіка, які відроджують ліберальну доктрину прав і свобод, ґрунтуючись на їх політичній складовій.

Взаємозв'язок людини і права, обґрунтування прав людини як цінності для суспільства було завжди в центрі уваги філософсько-правової думки. Новітня доба в історії людства, пов'язана з інтенсифікацією глобалізаційних процесів у всіх сферах соціального життя. Саме зараз необхідно відстояти права людини як найвищу цінність цивілізації. Сучасний дискурс прав людини, що функціонує у ліберальній ідеології, спирається на певні парадигмальні засади та риторичні формули, які потребують певного теоретичного осмис-